

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.20>

Філатова Є. В.,
аспірантка кафедри адміністративного і кримінального права
юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID: 0009-0007-4045-2545

РОЗВИТОК СИСТЕМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА РОЗВИТОК ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ. ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД КРАЇН АЗІЇ

DEVELOPMENT OF HEALTH CARE SYSTEMS FOR THE DEVELOPMENT OF TRANSPLANTOLOGY. ABROAD EXPERIENCE OF ASIA COUNTRIES

У статті розглянуто різні системи охорони здоров'я щодо розвитку трансплантації органів у країнах Азії. Для дослідження цієї статті було проаналізовано 14 країн, з яких у 13 країнах закріплено правову процедуру незгоди (Азербайджан, В'єтнам, Грузія, Ізраїль, Казахстан, Китай, Кіпр, Південна Корея, Саудівська Аравія, Тайланд, Туреччина, Японія) та у 1 країні процедура згоди (Сінгапур) на посмертне донорство. У дослідженні розрахований відсоток людей, які чекали на кінець 2022 року пересадку органів від кількості населення за кожною країною. Відповідно до результатів аналізу було створено 2 порівняльні діаграми, які графічно відображають числові дані даного дослідження. Стаття становить важливий внесок для покращення функціонування правової системи сфери трансплантології в Україні. А саме, проаналізувавши досвід успіхів та невдач держав, які застосовують різні підходи для вирішення проблем недостатчі органів для трансплантації пацієнтам, на цьому підґрунті можна зробити висновок, що для вирішення цієї проблеми необхідно вжити комплексних заходів, що включають у себе збільшення обізнаності населення про важливість донорства органів, покращення системи організації та координації донорської діяльності, а також державне фінансування медичної сфери. Тільки за умови спільних зусиль можна досягти значного поліпшення ситуації з донорством органів та зменшення кількості пацієнтів, які чекають на трансплантацію. У результаті проведеного аналізу стану донорської бази для трансплантації органів було виявлено, що нестача донорських органів є серйозною проблемою, яка перешкоджає ефективному функціонуванню програм трансплантації та погіршує стан здоров'я пацієнтів, які потребують пересадки органів. Недостатність доступних органів призводить до значного збільшення часу очікування на трансплантацію, а також до збільшення ризику смертності серед пацієнтів у черзі на пересадку.

Ключові слова: право, донор, реципієнт, закон, медицина, трансплантація, механізм державного управління, охорона здоров'я, публічне управління.

The article examines various healthcare systems and their impact on the development of organ transplantation in Asian countries. For this study, 14 countries were analyzed, of which 13 countries have established a legal procedure of dissent (Azerbaijan, Vietnam, Georgia, Israel, Kazakhstan, China, Cyprus, South Korea, Saudi Arabia, Thailand, Turkey, Japan), and 1 country has a procedure of consent (Singapore) for posthumous organ donation. The study calculated the percentage of people waiting for organ transplants at the end of 2022 relative to the population of each country. Based on the analysis results, two comparative diagrams were created to graphically display the numerical data of the study.

The article makes a significant contribution to improving the functioning of the legal system in the field of transplantation in Ukraine. By analyzing the experiences of successes and failures of countries that apply different approaches to addressing the shortage of organs for transplantation, it can be concluded that comprehensive measures are needed to address this issue. These measures include increasing public awareness about the importance of organ donation, improving the organization and coordination of donor activities, and state funding for the medical field. Only through joint efforts can significant improvements in organ donation and a reduction in the number of patients waiting for transplants be achieved.

The analysis of the donor base for organ transplantation revealed that the shortage of donor organs is a serious problem hindering the effective functioning of transplantation programs and worsening the health condition of patients in need of organ transplants. The lack of available organs leads to a significant increase in the waiting time for transplantation and an increased risk of mortality among patients in the transplant queue.

Key words: law, donor, recipient, legislation, medicine, transplantation, state management mechanism, healthcare, public administration.

Постановка проблеми. Оскільки, як у більшості країн Світу, так й в Україні є проблеми щодо нестачі анатомічних матеріалів людини для трансплантації, постає актуальне питання, як розв'язати цю проблему. Трансплантація органів є єдиним методом лікування кінцевої

стадії органної недостатності. Це дає можливість врятувати життя в ситуаціях, коли немає інших еквівалентних варіантів лікування. Тема є актуальною, оскільки дослідження висвітлює проблему нестачі донорських органів для трансплантації у зв'язку із розширенням можливостей медичної науки та підвищенням попиту на трансплантацію органів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Аналіз дослідження в цій області вказує на те, що популяризація донорства грає ключову роль у формуванні правового та етичного контексту трансплантології. Наукова спільнота висвітлює проблеми нестачі органів та супутні питання механізму державного управління у правовому регулюванні трансплантації органів. Серед авторів потрібно виділити роботи Мусієнко А. В., Стрілька В. Є., Міщук І. В., Майкут Х. В., Новицька М. М., Аніщенко М. А., Форманчук А. М.

Мета статті полягає у вивченні підходів різних країн Азії, які дають можливість проаналізувати чинники впливу (правова процедура презумпції згоди або незгоди на посмертне донорство, популяризація донорства серед населення), котрі позначаються на розвиток трансплантології всередині кожної країни та на яких зосереджується дана стаття, а саме висвітлення системами охорони здоров'я між країнами.

Виклад основного матеріалу. Кожна проаналізована країна має наступні дані: правова процедура згоди або незгоди на посмертне донорство; кількість пересаджених органів у 2022 році; кількість людей, які очікували трансплантацію у 2022 році та їх відсоток відповідно до населення.

Азербайджан. Презумпція незгоди. Трансплантація від померлого донора проводиться на основі смерті мозку. Якщо родичі померлого в реанімації від смерті мозку заперечують проти вилучення його органів, тіло передають родині. Координаційний центр донорства та трансплантації органів був створений у серпні 2022 року. Основними напрямками діяльності центру є організація та координація роботи з донорства та трансплантації органів у країні. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 10358074 осіб [1]. У 2022 році було трансплантовано 41 органів (нирка, печінка) від живих донорів [2]. У списку очікування перебувало близько 1000 пацієнтів [3] (0,010%).

В'єтнам. Презумпція незгоди. Закон передбачає, що особи, які досягли 18 років і мають повну цивільну дієздатність, мають право на донорство тканин і органів свого тіла за життя або після смерті. У 2022 році було трансплантовано 1004 органів (нирка, печінка, легені), а саме: 49 посмертні органи, 955 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 98186856 осіб [1]. Кількість зареєстрованих осіб, які очікували на трансплантацію органів – 3946 пацієнтів [4] (0,004%).

Місцеві лікарі зазначають, що потрібно приділяти більше уваги та сприяти зміні обізнаності про донорство органів від померлих донорів, щоб для жителів країни не було психологічним, культурним і духовним бар'єром, надавати згоду на посмертне донорство.

Грузія. Презумпція незгоди. Законом дозволено трупне донорство, люди мають право дати згоду на трансплантацію їхніх органів у разі смерті головного мозку. У 2022 році було трансплантовано 45 органів від живих донорів (нирка, печінка) [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 3744386 осіб [1]. Загальна кількість пацієнтів, які перебувають на обліку в трансплантологічному інформаційному банку асоціації: 473 [5] (0,013%).

Протест родин померлого та загалом негативне ставлення населення до донорства трупних органів, виною тому є недостатня поінформованість населення про те, наскільки важливою для збереження життя людини є трансплантація. Низький рівень трансплантології в країні можна пояснити частково відсутністю донорів, частково недостатністю законодавчої бази щодо трансплантації та недоліками в наданні супутніх медичних послуг.

Ізраїль. Презумпція незгоди. Донорство органів можливе лише після констатації смерті головного мозку. В країні є донорська карта, яка свідчить про бажання людини пожертвувати свої органи після смерті для порятунку життя пацієнтів, які чекають трансплантації. Унікальний і перший у своєму роді в Світі – який дає тим, хто підписує донорську карту, та їхнім найближчим родичам пріоритет у списку очікування на трансплантацію, якщо, їм знадобиться це у майбутньому [6; 7]. У 2022 році було трансплантовано 663 органів (нирка, печінка, підшлункова залоза, серце, легені), а саме: 337 посмертні органи, 326 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 9038309 осіб [1]. На кінець 2022 року понад 1300 пацієнтів чекають трансплантацію органів [8] (0,014%).

Індія. Презумпція незгоди. Посмертним донором може бути будь-яка особа віком не менше 18 років, яка добровільно дає дозвіл на вилучення її органів після смерті. У 2022 році було трансплантовано 16038 органів (нирка, печінка, підшлункова залоза, серце, легені), а саме: 2700 посмертні органи, 13338 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 1417173173 осіб [1]. Близько 300000 людей чекають операцію [9] (0,021%).

Відсутність донорських органів стає основною перешкодою для порятунку життів важких пацієнтів штату, яким потрібні життєві важливі органи, такі як нирки, печінка та серце. Наразі, країна активно займається підвищенням обізнаності серед громадян, що допомагає збільшити доступність потенційних донорів і поступово зменшувати список очікування органу, оскільки пере-

буває у серйозній ситуації через гостру нестачу донорів органів, особливо померлих донорів.

Казахстан. Презумпція незгоди. Посмертним донором може бути людина у разі смерті головного мозку, яка дала на це раніше згоду старше 18 років. Але, відповідно до законодавства, якщо родичі проти того, щоб у їх померлого родича вилучали органи – тоді забір органів проводиться не буде [10]. У 2022 році було трансплантовано 225 органів (нирка, печінка, серце, легені), а саме: 15 посмертні органи, 210 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 19397998 осіб. В черзі знаходились 3340 пацієнтів [1]. Відсоток людей, яким потрібна трансплантація – 0,017%.

Через негативне ставлення населення країни до посмертного донорства, існує дефіцит органів.

Китай. Презумпція незгоди. Якщо громадянин висловлює незгоду з донорством своїх органів за життя, жодна організація не може отримати органи його органи. Посмертне донорство проводиться після діагностики смерті мозку або загибелі серця [11]. У 2022 році, кількість людей, зареєстрованих для очікування трансплантації органів у країні, перевищила 300000 осіб [12]. У 2022 році було трансплантовано 20318 органів (нирка, печінка, підшлункова залоза, серце, легені), а саме: 17044 посмертні органи, 3274 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 1425887337 осіб [1]. Відсоток людей, яким потрібна трансплантація – 0,021%.

Кіпр. Презумпція незгоди. Померлою вважається особа, у якої протоколом діагностики смерті мозку встановлено наявність ознак, що вказують на остаточну і необоротну відсутність усіх рефлексів стовбура мозку. Якщо потенційний донор не висловив своєї згоди або відмови, вилучення може проводитися, якщо його родичі дають на це згоду. Рішення родичі приймають за відповідною черговістю: один з подружжя, повнолітні діти, батьки, і так далі [13]. У 2022 році було трансплантовано 16 органів (нирка), а саме: 8 посмертних органів та 8 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 1251489 осіб [1]. Приблизно 150 людей чекали трансплантацію органів (0,012%).

Південна Корея. Презумпція незгоди. Кількість зареєстрованих, які висловили своє бажання стати посмертним донором органів і тканин становить 139 090 осіб. Більше як 7988 пацієнтів чекали трансплантацію органів [14]. У 2022 році було трансплантовано 3796 органів (нирка, печінка, підшлункова залоза, серце, легені), а саме: 1353 посмертні органи, 2443 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 51815810 осіб [1]. Відсоток людей, яким потрібна трансплантація – 0,015%.

Найбільшою причиною невеликої кількості зареєстрованих реципієнтів органів з трансплантації є негативне суспільне сприйняття донорства органів. Важливо забезпечувати безперервну

освіту щодо донорства органів у школах, громадських організаціях і на робочих місцях, а також передавати правильну інформацію про донорство органів і створювати суспільний консенсус.

Саудівська Аравія. Презумпція незгоди. Національний центр донорства органів назвав низку початкових умов для того, щоб людина погодилася на пожертвування органу або його частини через свій офіційний сайт, вік донора повинен бути не менше 18 років, для чого необхідне підтвердження особи громадянами та регулярним проживанням протягом принаймні одного року для не громадян Саудівської Аравії, донорство має бути оформлено за згодою та переконанням. Особи, які бажають пожертвувати свої органи після смерті, підписують донорську форму, яка в центрі розглядається як вияв бажання донора пожертвувати свої органи й не вважається обов'язковим документом для отримання органів за життя чи після смерті, що полегшує процес родичам померлого дати згоду на донорство органів [15]. У 2022 році було трансплантовано 1693 органи (нирка, печінка, підшлункова залоза, серце, легені), а саме: 297 посмертні органи, 1396 органів від живих донорів [2]. Приблизно 21 000 пацієнтів чекали трансплантацію органів [16]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 36408820 осіб [1]. Відсоток людей, яким потрібна трансплантація – 0,058%.

Саудівський центр трансплантації органів надає щорічні звіти для підвищення прозорості та підвищення обізнаності. Ці звіти публікуються з метою просування відкритих даних, перевірки інформації, підвищення обізнаності про виклики та потреби трансплантації органів, а також сприяння культурі донорства органів і спираючись на надійні цифри з первинних джерел.

Сінгапур. Презумпція згоди. У Сінгапурі існує два законодавчі акти, які регулюють донорство та трансплантацію органів – Закон про медицину (терапію, освіту та дослідження) (MTERA), посмертним донором може бути будь-яка особа віком від 18 років, незалежно від національності, може взяти на себе зобов'язання стати донором органів, тканин або цілого тіла для цілей трансплантації, терапії або освіти та досліджень після смерті (потрібна згода сім'ї на донорство) і Закон про трансплантацію органів людини (HOTA), посмертним донором можуть бути усі громадяни Сінгапуру і постійні жителі, віком від 21 року та старші, які не мають психічних розладів, якщо вони не відмовилися при житті. Згода родичей на донорства не потрібна [17]. На 31.12.2022 всього очікували трансплантацію 489 пацієнтів [18]. У 2022 році було трансплантовано 106 органів (нирка, печінка, серце), а саме: 40 посмертні органи, 66 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 5975689 осіб [1]. Відсоток людей, яким потрібна трансплантація – 0,008%.

Таїланд. Презумпція незгоди. Загалом кваліфікація донора органів: вік не більше 65 років;

померли від смерті мозку; не хворіли на інфекційні та ракові захворювання; не мали хронічних захворювань, таких як хвороби серця, нирок, високий кров'яний тиск, вірус гепатиту В, СНІДу тощо [19]. У 2022 році було трансплантовано 904 органи (нирка, печінка, підшлункова залоза, серце), а саме: 687 посмертні органи, 217 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 71697030 осіб [1]. В черзі на 2022 рік знаходились 6279 пацієнтів [20] (0,009%).

Туреччина. Презумпція незгоди. Пожертвувати органи може будь-яка особа, яка досягла 18 років і є здоровою. Певні умови були визначені як медичними, так і юридичними процедурами трансплантації трупного донорства, а саме: для того, щоб провести трансплантацію органів, у людини має бути мертвий мозок у реанімації. Виходячи з цієї ситуації, рішення колегії має бути оголошено колегією, що складається з експертів; трупний донор не повинен мати хронічних/інфекційних захворювань з часів життя; трупний донор повинен мати заяву про те, що він хоче бути донором органів, поки він живий. Крім того, навіть якщо є заява, зроблена особою, її родичі мають надати згоду на трансплантацію органів відповідно до правових умов [21].

Станом на 2022 рік кількість пацієнтів, які очікують на трансплантацію становить 28952 [22]. У 2022 році було трансплантовано 5268 органів (нирка, печінка, серце, легені), а саме: 466 посмертні органи, 4802 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 85341241 людей [1]. Відсоток людей, яким потрібна трансплантація – 0,006%.

У сучасному світі, де десятки тисяч пацієнтів чекають на донорство органів, метою є підвищення обізнаності громадськості для заохочення донорства органів. Трансплантація трупних органів, яка сьогодні широко проводиться, має значні переваги в порівнянні з трансплантацією органів від живих донорів. Серед цих переваг пріоритетом є більша різноманітність органів, які можна використовувати, а також менше проводити трансплантацій від живих донорів.

Японія. Презумпція незгоди. Донорство органів включає пожертвування органів після смерті мозку від померлої людини та пожертвування органів після смерті, коли серце зупинилося (пожертвування органів після зупинки серця). Свій намір пожертвувати органи можна через офіційний сайт трансплантації органів [23]. У 2022 році було трансплантовано 2295 органів (нирка, печінка, підшлункова залоза, серце, легені), а саме: 501 посмертні органи, 1794 органів від живих донорів [2]. Населення на 01.07.2022 оцінюється в 123951692 осіб [1]. На кінець 2022 року 16045 пацієнтів чекали на трансплантацію органів [23] (0,013%).

Причиною великої черги є мала кількість донорів органів. Вважається, що низька кількість донорів у Японії пояснюється тим, що смерть

мозку вважається смертю лише у разі донорства органів, а кількість установ, які можуть пожертвувати органи, є обмеженою. Щобільше, у медичній сфері немає чіткого плану щодо того, що робити, коли пацієнт втрачає мозкову смерть, і, як наслідок, реальність така, що більшість пацієнтів зі смертю мозку та їхні родини не інформуються про донорство. Як зазначають медичні працівники країни, щоб покращити донорство, повинна діяти система, яка вимагає від медичних установ зв'язуватися з організацією, що займається посередництвом органів, якщо виявлено пацієнта з мертвим мозком, наразі це добровільно.

Отже, для дослідження цієї статті було проаналізовано 14 країн Азії, з яких у 13 країнах закріплено правову процедуру незгоди (Азербайджан, В'єтнам, Грузія, Ізраїль, Казахстан, Китай, Кіпр, Південна Корея, Саудівська Аравія, Тайланд, Туреччина, Японія) та у 1 країні процедура згоди (Сінгапур) на посмертне донорство. У дослідженні розрахований відсоток людей, які чекають на пересадку органів від кількості населення за кожною країною. Відповідно до результатів аналізу було створено 2 порівняльні діаграми, які графічно відображають числові дані дослідження. Жовтим кольором позначено Сінгапур, у якої презумпція згоди та синім кольором інші країни, у котрих презумпція незгоди.

Відповідно до Мал. 1 «Відсоток пацієнтів, які знаходяться в листі очікування трансплантації на кінець 2022 року у країнах Азії», можна зазначити, що популяризація донорства відіграє велику роль у розвитку трансплантології, зменшення черги реципієнтів на отримання потрібного органу. В багатьох країнах, донор, який прижиттєво висловив згоду на посмертне донорство, все одно прислуховуються до рішення, яке виражають члени сім'ї. На сьогодні, однією з головних проблем для збільшення рівня донорства органів є вето родичів, часто незалежно від рішення донора. Якщо донорство не обговорювалося з померлим або не було записане в розширеній директиві, члени сім'ї можуть зробити вибір на основі власної думки або затримати процес, зробивши донорство неможливим. Отже, сім'я відіграє ключову роль у визначенні остаточного рішення про донорство, і відмова сім'ї може перешкодити донорству органів. Систематичний огляд виявив, що відмінності між країнами в донорстві пов'язані не тільки з наявністю законодавства про передбачувану згоду, поглядами родичів, брак знань серед громадськості щодо посмертного донорства, а через те, що мало уваги приділяється фінансуванню сфери трансплантології в деяких країнах Азії. Враховуючи те, що галузь в усіх досліджених країнах продовжує активний розвиток, її фінансова стабільність – один із пріоритетів держав. Водночас завдяки додатковій фінансовій допомозі від держави, галузь трансплантації анато-

мічних матеріалів зможе зберегти темпи росту та наблизиться до покриття потреби в наданні відповідних послуг.

Трансплантація є одним із найбільших досягнень сучасної медицини, яке може врятувати життя людини та значно покращити якість життя порівняно з тим, що було раніше. Однак процес донорства великою мірою залежить від членів сімей померлого, які мають змогу зробити рятівне пожертвування. Таким чином, популяризація донорства потрібне бути на національному рівні, щоб було суспільне усвідомлення, що трансплантація рятує життя, яка має перспективи розвиватися в кожній країні.

Рис. 1. Відсоток пацієнтів, які знаходяться в листі очікування трансплантації на кінець 2022 року у країнах Азії

Рис. 2. Кількість пересаджених органів за 2022 рік у країнах Азії

Висновки. Результати дослідження показують, що, на чергу очікування трансплантації впливає в основному 3 фактори: популяризація культури донорства; правова процедура не згоди посмертного донорства; фінансування сфери трансплантології.

Велику роль відіграє популяризація культури донорства, яке є пріоритетним завданням кожної країни, що робить вагомий внесок у досягнення важливої мети – зменшити час очікування пересадки органу реципієнту. Вирішення етичних

і моральних питань, а також ясність інформації, яку потрібно передати членам родини, мають великий вплив на рішення донорства органів. У більшості проаналізованих країн, в яких діє презумпція згоди вирішальне слово при вилученні органів мають родичі померлого.

Суспільна обізнаність про донорство органів зростає з кожним днем, і, отже, більше пацієнтів мають шанс на лікування. Трансплантологія є одним із найпередовіших напрямів медицини, який дає можливість відновити здоров'я та жити повноцінним життям тим, хто інакше не мав би жодного шансу. Крім того, здатність точніше підбирати донорські органи реципієнтам покращується з кожним роком завдяки розвитку різних процесів і технологій. Однак, попри ці технологічні досягнення, ключем до успіху трансплантації є бажання ділитися найціннішим – шансом подарувати комусь життя. Популяризація трансплантації органів і донорства серед громадян є довготривалим процесом, який, відповідно до досвіду інших країн, може тривати десятиріччя. Проведення інформаційно-просвітницької роботи із залученням громадських об'єднань, засобів масової інформації, а також суб'єктів взаємодії, які здійснюють заходи популяризації трансплантації анатомічних матеріалів людини, з використанням сучасних каналів комунікації, для підвищення рівня усвідомлення проблеми нестачі донорських органів, для застосування трансплантації як спеціального методу лікування, рівня поінформованості населення, може позитивно впливати на рішення про донорство органів, усвідомлюючи його важливість для людей, для яких це може бути єдиною надією і новим стартом у житті.

Фінансування сприяє новим відкриттям та інноваціям у дослідженнях, виконанні трансплантацій за допомогою сучасного обладнання, будівництво нових закладів охорони здоров'я, все це сприяє покращенню здоров'я та продовженню життя людей із небезпечними для життя та хронічними захворюваннями. В більшості досліджених країн, є брак фінансування медичної сфери. Це впливає на збільшення часу очікування трансплантації, відповідно негативно відбивається на здоров'я пацієнта. Відповідно до соціальних гарантій будь-якої країни, кожна людина має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Список використаних джерел:

1. Wikipedia. List of countries by population (United Nations). URL: <http://surl.li/svsom> (дата звернення: 06.05.2024).
2. IRODaT. International registry in organ donation and transplantation. URL: <https://www.irodat.org/> (дата звернення: 06.05.2024).
3. Orqan Donorluğu və Transplantasiyası üzrə Koordinasiya Mərkəzi. URL: <http://surl.li/uewng> (дата звернення: 07.05.2024).
4. SỞ LƯỢNG NGƯỜI CHỜ GHEP MÔ, TANG. URL: <http://surl.li/uewns> (дата звернення: 07.05.2024).
5. Georgian Association of Transplantologists. URL: www.transplantation.ge (дата звернення: 07.05.2024).
6. International Transplant center URL: <http://surl.li/tqxgt> (дата звернення: 14.05.2024).

7. אָדי – להשתלות ו. לאומי URL: <http://surl.li/rgsgf> (дата звернення: 14.05.2024).
8. עלייה ניכרת בשיעור ההסכמות לתרומות איברים בחודשי המלחמה. URL: <http://surl.li/uewmw> (дата звернення: 14.05.2024).
9. भारत में अंगदान URL: <http://surl.li/rgshc> (дата звернення: 14.05.2024).
10. Елімізде 8 мыңға жуық адам орган ауыстыруға мұқтаж: басым бөлігі – жастар. Azattyq Rýhy. URL: <http://surl.li/trln> (дата звернення: 14.05.2024).
11. 中国政府网. URL: <http://surl.li/uewml> (дата звернення: 14.05.2024).
12. 188家医院有器官移植资质. 深度健康时报记. URL: <http://surl.li/tryko> (дата звернення: 14.05.2024).
13. Ο Περί Αφαιρέσεων και Μεταμοσχεύσεων των Οργάνων Ανθρώπινης Προελεύσεως Νόμος του 2012. URL: <http://surl.li/tstlr> (дата звернення: 14.05.2024).
14. [국감]하루 6.8명 장기이식 대기 중 사망... 뇌사 기증자 수는 최근 5년 중 최저. URL: <http://surl.li/uewod> (дата звернення: 14.05.2024).
15. عمليات التبرع لمواجهة التجارة بالأعضاء البشرية.. تعرّف على شروط. URL: <https://sabq.org/saudia/kntchn> (дата звернення: 14.05.2024).
16. الانفتاح على ثقافة التبرع بالأعضاء يمنح المرضى أمالا بالحياة في السعودية. URL: <http://surl.li/uehxj> (дата звернення: 03.06.2024).
17. Ministry of Health, Singapore. URL: <http://surl.li/uewmf> (дата звернення: 04.06.2024).
18. Information accurate as of 31 December 2023. Ministry of Health, Singapore. URL: <http://surl.li/uewmh> (дата звернення: 04.06.2024).
19. ศูนย์รับบริจาคอวัยวะสภากาชาดไทย. URL: <https://www.organdonate.in.th/> (дата звернення: 05.06.2024).
20. รายงานประจำปี พ.ศ. 2565 ศูนย์รับ บริจาคอวัยวะ ๖ สภากาชาดไทย. URL: <http://surl.li/ugzvj> (дата звернення: 05.06.2024).
21. Türkiye'de Organ Nakli Kanunu, Şartları ve Ücret Durumu. URL: <http://surl.li/ugzwe> (дата звернення: 05.06.2024).
22. Türkiye Organ Nakli Vakfi. URL: <https://www.tonv.org.tr/akciger-nakli/> (дата звернення: 05.06.2024).
23. Japan OrganTransplant Network. URL: <https://www.jotnw.or.jp/> (дата звернення: 05.06.2024).